

Е. Костик,

аспірантка

Інституту держави і права імені В.М. Корещького
Національної академії наук України

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРО СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Україна є однією з держав, у яких дозволений один із видів допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ) сурогатне материнство, яке ще згідно з Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 787 від 9 вересня 2013 р. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні має назву «замінне материнство». Зазначимо, що в Україні на тепер немає прийнятого на законодавчому рівні документу, який би регулював усі юридичні аспекти вказаного виду ДРТ. Це і є основна проблема, оскільки сурогатне материнство в нашій державі регулюється підзаконним нормативно-правовим актом, який доволі застарілий та детально не охоплює всіх юридичних моментів, пов'язаних із процедурою замінного материнства. Також варто зазначити, що на законодавчому рівні міститься лише згадка про ДРТ в контексті походження дитини внаслідок застосування останніх у Сімейному кодексі України, що свідчить про відсутність комплексного законодавчого регулювання сурогатного материнства в Україні. Важливо наголосити, що послугами сурогатних матерів в Україні користуються також і громадяни зарубіжних країн, що, своєю чергою, призводить до ускладнення таких правовідносин іноземним елементом, що потребує якісного правового регулювання на законодавчому рівні власне у сфері

сурогатного материнства, яке сьогодні відсутнє в нашій державі. Як наслідок, з огляду на практику сурогатного материнства в Україні, неврегульованість юридичних аспектів у цій процедурі, виникла потреба у вирішенні згаданої проблеми шляхом удосконалення вітчизняного законодавства на прикладі зарубіжних держав, в яких є чітке законодавче регулювання вказаного виду ДРТ (наприклад, Ізраїль), що своєю чергою слугуватиме базою для розробки документу законної сили в Україні.

Стан наукової розробки проблеми. Інститут сурогатного материнства досліджували у своїх працях як вітчизняні (Н.М. Квіт, І.Я. Верес, Х.І. Вонсович, Ю.Ю. Таланов, Ю.В. Коренга), так і зарубіжні (К. Буресова, А.Р. Пурге, Е. Лоуренс) науковці, проте жоден із названих вчених вузько не досліджував та не пропонував деталізованих шляхів вирішення проблеми уніфікації в єдиний законодавчий документ правового регулювання сурогатного материнства в Україні.

Метою та завданням статті є пропозиції щодо розвитку та вдосконалення вітчизняного законодавства про сурогатне материнство на підставі аналізу останнього та порівняння із зарубіжним шляхом прийняття Закону України «Про сурогатне материнство».

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток допоміжних

репродуктивних технологій, зокрема, такого інституту, як сурогатне материнство, зумовлює вдосконалення та створення низки законодавчих норм, підзаконних нормативно-правових актів (далі – НПА), які регулюють такого виду медичну діяльність. Варто наголосити, що Україна входить до держав, у яких дозволений законодавством інститут сурогатного материнства, що відображається у правових нормах. Проте вітчизняне законодавство про сурогатне материнство має як свої переваги, так і недоліки, які ми дослідимо у статті.

Отже, головною перевагою законодавчих норм України про сурогатне материнство є те, що вони взагалі існують і закріплені в деяких кодексах та НПА. Відповідно, це значно спрощує процедуру проведення сурогатного материнства в Україні, оскільки існує законодавчо закріплений суб'єктивний склад програми сурогатного материнства, вимоги щодо суб'єктів цього виду ДРТ, особливості проведення самої процедури сурматеринства.

Варто наголосити, що вітчизняне правове регулювання інституту сурогатного материнства доволі інформативне, та факт того, що існують відповідні закріплені норми законодавства, є важливим фактором, який унеможливорює появу такого явища, як правовий вакуум, який присутній у деяких країнах світу, що своєю чергою створює безліч проблемних питань щодо вирішення законності проведення процедури сурогатного материнства, а найголовніше, визнання дітей, народжених унаслідок такого виду ДРТ. Для прикладу, як зазначає Х.І. Вонсович у своїй статті «Міжнародний досвід регулювання сурогатного материнства», у таких країнах, як Бельгія, Греція, Фінляндія, сурогатне материнство не регламентується, але існує. [1, с. 113].

Окрім того, до низки держав, у яких питання сурогатного материнства не регламентоване, належить

Чеська Республіка. У цій державі досі немає законодавчих обмежень щодо сурогатного материнства. Саме сурогатне материнство явно не дозволене жодним законом Чехії, як і явно не заборонене [2, с. 36].

Що ж стосується правового регулювання інституту сурогатного материнства в Україні, зазначаємо таке. Основним правовим регулятором є Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 787 від 9 вересня 2013 р. «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» (далі – Наказ № 787). Питанню інституту сурогатного материнства у цьому НПА присвячено розділ VI, який має назву «Сурогатне (замінне) материнство». Згаданий розділ Наказу № 787 визначає необхідні умови проведення сурогатного (замінного) материнства, показання до сурогатного материнства, вимоги до сурогатної матері, протипоказання для проведення ДРТ методом сурогатного материнства та обсяг обстеження пацієнтів, алгоритм здійснення ДРТ методом сурогатного материнства, деякі питання державної реєстрації дитини, народженої внаслідок сурматеринства, перелік документів, необхідних для проведення сурогатного материнства, з боку сурогатної матері.

Аналізуючи Порядок № 787, бачимо, що відповідно до п. 6.1 необхідними умовами для проведення сурогатного (замінного) материнства (далі – СМ) є: наявність медичних показань до СМ, такі як: відсутність матки (вроджена або набута); деформація порожнини або шийки матки при вроджених вадах розвитку або внаслідок хірургічних втручань, доброякісних пухлин, за яких неможливе виношування вагітності; структурно-морфологічні або анатомічні зміни ендометрія, що призводять до втрати рецептивності, синехії порожнини матки, які не піддаються лікуванню; тяжкі соматичні

захворювання, за яких виношування вагітності загрожує подальшому здоров'ю або життю реципієнта, але які не впливають на здоров'я майбутньої дитини; невдалі повторні спроби ДРТ (4 і більше разів) з неодноразовим отриманням ембріонів високої якості, перенесення яких не приводило до настання вагітності. Наступними умовами для проведення СМ, згідно з Наказом № 787 є зокрема те, що подружжя (або один із майбутніх батьків), в інтересах якого здійснюється СМ, повинно (повинен) мати генетичний зв'язок з дитиною; сурогатна мати не повинна мати безпосереднього генетичного зв'язку з дитиною. Дозволяється виношування вагітності близькими родичами майбутніх батьків (мати, сестра, двоюрідна сестра тощо) [3].

Вважаємо, що важливим фактором Наказу № 787 є те, що він регулює питання державної реєстрації дитини, народженої внаслідок сурогатного материнства. Таким чином, згідно зі вказаним вище Наказом, у разі народження дитини жінкою, якій в організм було перенесено ембріон людини, зачатий подружжям у результаті застосування ДРТ, державна реєстрація народження дитини проводиться за заявою подружжя, яке дало згоду на таке перенесення. У цьому разі одночасно з документом, що підтверджує факт народження дитини цією жінкою, подається заява про її згоду на запис подружжя батьками дитини, справжність підпису на якій має бути нотаріально засвідчена, а також довідка про генетичну спорідненість батьків (матері чи батька) з плодом (додаток 18) [3].

Окрім того, згаданий НПА – єдиний в Україні документ, у якому згадується участь іноземців у програмі проходження СМ. Зокрема, відповідно до п. 6.8 Наказу № 787, якщо батьками дитини, народженої сурогатною матір'ю, є іноземці, вони повідомляють тимчасове місце проживання до моменту оформлення документів та виїзду з країни для здійснення

патронажу спеціалістами з педіатрії та спостереження [3].

Проте, на нашу думку, Наказ № 787 має низку недоліків та юридичних прогалин. По-перше, цей документ є НПА, а не законом. В ієрархії правових актів закон має вищу юридичну силу, ніж підзаконні нормативно-правові акти, адже останні приймаються відповідно до закону і мають нижчу юридичну силу. У цьому випадку ми цілком погоджуємося з думкою Ю.Ю. Таланова, що відсутність єдиного закону, який би регулював процедуру сурогатного материнства в Україні, змушує шукати відповіді на питання в різних за змістом та силою нормативно-правових актах [4, с. 360].

По-друге, згаданий вище Наказ частково врегулює юридичні питання щодо процедури проведення сурогатного материнства в Україні. Оскільки названому виду ДРТ Наказ №787 присвячує лише одну главу, натепер вітчизняне законодавство не містить спеціального закону, який широко і інформативно регламентував би всі юридичні питання програми сурогатного материнства. Наприклад, вказаний вище Наказ не встановлює вимог щодо договору про сурогатне материнство, його суб'єктного складу, відповідальності за цим договором, а також не врегульоване питання участі одинокої особи в програмі сурогатного материнства. Таким чином, на практиці існує безліч проблемних питань щодо правильності укладення договору про проведення СМ, особливо коли стороною є іноземці.

По-третє, Наказ № 787 прийнятий ще у 2013 р. З огляду на це, оскільки медична сфера сьогодні значно розвиненіша, порівняно з 2013 р., вважаємо, що цей документ є застарілим. Проте згаданий Наказ в Україні є найголовнішим актом регулювання процедури сурогатного материнства та ДРТ загалом.

Наступним важливим законодавчим регулятором, який торкається

інституту сурогатного материнства, є Сімейний кодекс України (далі – СК України), зокрема, ст. 123 – визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій. Таким чином, відповідно до ст. 123 СК України, у разі народження дружиною дитини, зачатої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, здійснених за письмовою згодою її чоловіка, він записується батьком дитини. У разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком та жінкою) в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя. Подружжя визнається батьками дитини, народженої дружиною після перенесення в її організм ембріона людини, зачатого її чоловіком та іншою жінкою в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій [5]. Вважаємо, що завдяки законодавчо закріпленним положенням про визначення походження дитини, народженої в результаті застосування ДРТ, зокрема сурогатного материнства, вирішується низка проблем щодо судової тяганини стосовно встановлення батьківства таких дітей та їхнього визнання державою. Окрім того, на нашу думку, згадані вище положення СК України свідчать про прогресивний законодавчий підхід щодо визначення батьківських прав генетичних батьків та походження дітей, народжених в результаті сурогатного материнства, оскільки в деяких країнах світу такі поняття ніяким документом не регламентуються, а часто матір'ю дитини визнається сурогатна, а не генетична. Найчастіше таке явище зустрічається в країнах Європи. Зокрема, в Німеччині та Франції юридично матір'ю дитини вважається та жінка, яка цю дитину народила, навіть якщо дитина генетично походить від батьків-замовників. Ми погоджуємося з думкою

Н.М. Квіт, що з біологічної точки зору це неправильно [6, с. 45].

Вартий уваги НПА Наказ Міністерства Юстиції України № 52/2 від 18 жовтня 2000 р. «Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану України» (далі – Наказ №52/2). Відповідно до п. 11 Розділу 3 цього Наказу, у разі народження дитини жінкою, якій в організмі було перенесено ембріон людини, зачатий подружжям у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, державна реєстрація народження проводиться за заявою подружжя, яке дало згоду на таке перенесення. У цьому разі одночасно з документом, що підтверджує факт народження дитини цією жінкою, подається заява про її згоду на запис подружжя батьками дитини, справжність підпису на якій має бути нотаріально засвідченою, а також довідка про генетичну спорідненість батьків (матері чи батька) з плодом. При цьому в графі «Для відміток» актового запису про народження робиться один із таких записів: «Матір'ю дитини, яка ідентифікована електронною системою охорони здоров'я, за даними заяви про згоду на запис подружжя батьками дитини, є громадянка (прізвище, власне ім'я, по батькові)» або «Матір'ю дитини згідно з медичним свідоцтвом про народження є громадянка (прізвище, власне ім'я, по батькові)», а також зазначаються найменування закладу (установи), що видав(ла) довідку, дата її видачі та номер, дані нотаріуса (прізвище та ініціали, нотаріальний округ чи державна нотаріальна контора), дата та за яким реєстровим номером засвідчено справжність підпису жінки на заяві про її згоду на запис подружжя батьками дитини [7]. Проаналізувавши положення Наказу № 52/2 та положень ст. 123 СК України, можемо стверджувати, що в Україні детально врегульовані правила державної реєстрації дитини, народженої внаслідок застосування

сурогатного материнства, проте єдина законодавча згадка про сурогатне материнство в контексті визначення дитини, народженої в результаті застосування ДРТ, як і детальна регламентованість державної реєстрації таких дітей в НПА, не дають повної інформативності щодо процедури замінного материнства.

Вважаємо, що зразковий законодавчий регулятор існує в Ізраїлі. Адже в цій країні діє закон, що регулює відносини сурогатного материнства, який встановлює суворий контроль та суттєві обмеження для цього виду послуг. Окрім того, в Ізраїлі існує комітет сурогатного материнства, до складу якого входять лікарі, психологи, соціальні працівники, юристи та священики. Цим комітетом контролюється механізм проведення програми сурогатного материнства [8, с. 49].

Висновки та пропозиції подальших досліджень. Підсумовуючи вказане вище, можна дійти таких висновків. Як вбачається із нашого дослідження, наявність регламентованих згадок у законодавчих актах є позитивним фактором для регулювання інституту сурогатного материнства в Україні. Негативним фактором є те, що нинішнє вітчизняне законодавство не містить уніфікованого закону, який би детально регулював процедуру проведення сурогатного материнства. Згадані вище НПА є доволі застарілими та звернення до кожного з них є доволі проблематичним, окрім того, ці документи містять низку невирішених юридичних питань стосовно процедури проведення сурогатного материнства, не врегульовано питання щодо суб'єктного складу програми вказаного виду ДРТ, зокрема права одиноких осіб на сурогатне материнство та цього права для осіб, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі чи не мають показань для проведення замінного материнства, передбачених Наказом № 787. До того ж, детально не врегульовано

вимоги щодо укладення договору про сурогатне материнство, участі іноземців в Україні в програмі сурматеринства. Це створює багато проблем як для медичних закладів, так і для учасників програми сурогатного материнства.

Варто наголосити, що регламентоване СК України визначення дитини, народженої в результаті застосування ДРТ, є важливим та єдиним регулятором у сфері сурогатного материнства, який має силу закону, а не НПА.

З огляду на згадане вище, ми пропонуємо прийняти Закон України «Про сурогатне материнство», у якому детально регламентувати всі юридичні питання, зважаючи на досвід зарубіжних держав, у яких дозволений інститут сурогатного материнства та враховуючи розвиток медицини у сфері цього виду ДРТ, охопити та захистити якнайкраще інтереси всіх суб'єктів програми замінного материнства.

У статті досліджено правове регулювання сурогатного материнства в Україні, зокрема Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 787 від 9 вересня 2013 р. «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні», Сімейний кодекс України, Наказ Міністерства юстиції України № 52/2 від 18 жовтня 2000 р. «Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану України». Також у роботі проаналізовано законодавство низки зарубіжних держав, таких як Ізраїль, Німеччина, Франція, Бельгія, Греція, Фінляндія, Чеська Республіка.

Мета та завдання статті полягають у тому, щоб на прикладі законодавчого регулювання зарубіжних країн удосконалити вітчизняне та на основі згаданого вище аналізу прийняти уніфікований закон в Україні – Закон України «Про сурогатне материнство»,

що, своєю чергою, вперше закріпить на законодавчому рівні процедуру сурогатного материнства, усі юридичні аспекти, пов'язані з цим видом допоміжних репродуктивних технологій та регламентує права та обов'язки іноземців, бажаних взяти участь у програмі замінного материнства. Адже натепер, як зазначає автор, в Україні відсутній уніфікований законодавчий документ про сурогатне материнство, названа процедура регулюється підзаконно-нормативно правовим актом Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 787 від 9 вересня 2013 р. та опосередковано згадується у ще одному підзаконному нормативно-правовому акті – Наказі Міністерства юстиції України № 52/2 від 18 жовтня 2000 р. Єдиний законодавчий акт, який регулює походження дитини, народженої внаслідок сурогатного материнства, у вітчизняному законодавстві – це Сімейний кодекс України. З огляду на це, автор на прикладі законодавства про сурогатне материнство зарубіжних держав наголошує на необхідності комплексного врегулювання всіх юридичних питань з приводу цього виду допоміжних репродуктивних технологій шляхом прийняття Закону України «Про сурогатне материнство», що запобіжить у майбутньому виникненню нерегульованих ситуацій щодо процедури сурогатного материнства.

У статті автором уперше комплексно досліджено сучасний стан інституту сурогатного материнства, запропоновано конкретну перспективу розвитку шляхом прийняття Закону України «Про сурогатне материнство» та проаналізовано іноземне законодавство як позитивний регулятор у процесі розробки вітчизняного закону.

Ключові слова: інститут сурогатного материнства, заміне материнство, нормативно-правовий акт,

комітет сурогатного материнства, Закон України «Про сурогатне материнство».

Kostyk E. Ukrainian legislation on surrogate motherhood: the modern state and prospects of development

The article investigates the legal regulation of surrogacy in Ukraine, in particular, the Order of the Ministry of Health of Ukraine № 787 of 09.09.2013 On approval of the Procedure for the use of assisted reproductive technologies in Ukraine, the Family Code of Ukraine, the Order of the Ministry of Justice of Ukraine № 52/2 of 18.10.2000 On approval of the Rules of state registration of civil status acts of Ukraine. Also, this article analyzed the legislation of a number of foreign countries, such as Israel, Germany, France, Belgium, Greece, Finland, the Czech Republic.

The purpose and objective of the article are to adopt a unified law in Ukraine – the Law of Ukraine “On Surrogacy”, which, in turn, will consolidate the procedure of surrogacy for the first time at the legislative level, all legal aspects related to this type of DRT and regulate the rights and obligations of foreigners wanting to take part in the program of replacement motherhood. After all, today, as the author notes, there is no unified legislative document on surrogacy in Ukraine, this procedure is regulated by the by-law the Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 787 of 09.09.2013 and indirectly mentioned in another by-law-normative legal act order of the Ministry of Justice of Ukraine No. 52/2 of 18.10.2000. The only legislative act regulating the origin of a child born as a result of surrogacy in domestic legislation is the Family Code of Ukraine. In view of this, the author, on the example of legislation on surrogacy of foreign countries, emphasizes the need for a complicity settlement of all legal

issues regarding this type of DRT by adopting the Law of Ukraine “On Surrogacy”, which will prevent in the future the guilt of unsettled situations regarding the procedure of surrogacy.

In this article, the author for the first time comprehensively investigated the current state of the Institute of Surrogacy, proposed a specific development perspective by adopting the Law of Ukraine “On Surrogacy” and analyzed the inseminated legislation as a positive regulator in the process of developing a domestic law.

Key words: institute of surrogate motherhood, replacement motherhood, normative legal act, surrogacy committee, Law of Ukraine “On Surrogacy”.

Література

1. Вонсович Х.І. Міжнародний досвід регулювання сурогатного материнства. Проблеми цивільного та господарського права. 2012. № 3–2012. С. 113–115.
2. Kateřina Burešová. SURROGACY LEGAL ISSUES IN THE UK AND THE CZECH REPUBLIC. *The lawyer Quarterly. International journal of Legal Research*. 2017. № 1. URL: <https://tlq.ilaw.cas.cz/index.php/tlq/article/view/220> (дата звернення: 23.06.2021).
3. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 9 вересня 2013 р. № 787. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (дата звернення: 23.06.2021).
4. Таланов Ю.Ю. Актуальні проблеми сурогатного материнства в законодавстві України. *Вісник ХНУВС*. 2012. № 1(56). С. 360–368.
5. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 23.06.2021).
6. Квіт Н.М. Інститут сурогатного материнства: проблеми колізійного регулювання. *Альманах міжнародного права*. 2016. Вип. 14. С. 45.
7. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану України : наказ Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 р. № 52/2. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text> (дата звернення: 29.06.2021).
8. Коренга Ю.В. Договір сурогатного материнства в сімейному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03: Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ, 2014. 195 с.